

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Arş. Gör. Dr.
Aylin YILMAZ ŞAŞMAZ

Ankara Hacı Bayram Veli Üni.
Edebiyat Fak.
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Böl.

aylin.yilmaz@hbv.edu.tr

 0000-0001-7863-4140

 10.56387/ahbvedebiyat.1189759

Gönderim Tarihi: 15.10.2022

Kabul Tarihi: 19.06.2023

Alıntı: YILMAZ ŞAŞMAZ, A.
(2023) "Çin Basınında 'Osmanlı-
Türkiye Algısı' ve Değişimi, 1908-
1930". *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi
Dergisi*, (8), 11-25.

ÇİN BASININDA "OSMANLI-TÜRKİYE ALGISI" VE DEĞİŞİMİ, 1908-1930

ÖZ: Osmanlı İmparatorluğu ve Qing Hanedanı'nın Batı tahakkümünde yaşadıkları kayıp ve acıların altını çizen modernleşme süreci, iki büyük benmerkezci devletin de çöküşü ile sonuçlanmış; 1912'de Çin topraklarında, 1923'te ise Türk topraklarında "Cumhuriyet rejimi" sahnenin baş aktörü konumuna yükselmiştir. Modernleşmek zorunda kalan Türkiye-Çin ikilisi, 19. yy'ın ortalarından itibaren Batı tarafından "hasta adam" olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Modern topluma geçişte her ikisi de geç kuşak toplumlar arasında gösterilen Türk-Çin toplumları, geçişi kolaylaştıracaklarını düşündükleri ülkeleri inceleyerek örnek almışlardır. Bu doğrultuda, Osmanlı yüzünü Batı Avrupa ve özellikle Fransa'ya çevirirken; Qing Hanedanı aydınları, çöküşü engellemek ve hanedanın bekasını sağlamak adına Doğu Avrupa ve Osmanlı gibi modernleşme tarafından iç ve dış karmaşaya sürüklenen toplumları mercek altına almayı tercih etmiştir. Çin topraklarında, özellikle 1895 Çin-Japon Savaşı'nda alınan büyük yenilgiden sonra, aydınlar kader ortağı olarak gördükleri ülkelerin politik ve sosyal düzenini yakından incelemeye başlamıştır. Bu anlamda, Türk toplumu ve ülke topraklarında Batı tahakkümüne ve modernleşmeye verilen cevap, Çin aydınlarının üzerinde durdukları bir konu olarak yükselmiştir. Bu araştırmada, Çin aydınlarının Jön Türk Devrimi'ne verdikleri tepki; "Kemal'in Devrimi" olarak adlandırdıkları Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Lozan Konferansı'na dair yorum ve eleştirileri; 1908-1930 arası odak noktasına alınarak, "Türkiye algısı", değişimi ve nedenleri kaleme alınmış yazı, eser ve konuşmalar üzerinden incelenmiştir. Araştırma sonucunda, Çin topraklarında süreç içerisinde "Türkiye algısının", "kader ortağı" fikrinden taklit edilmesi ve ardından Çinleştirilmesi gereken bir "örnek" fikrine kaydığı ve son olarak Çin'de yükselen komünizm ışığı altında eleştirilen bir konuma geldiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Jön Türk Devrimi, Lozan, Türkiye Cumhuriyeti, Çin, Türkiye Algısı.

"OTTOMAN-TURKISH PERCEPTION" AND ITS CHANGE IN THE CHINESE PRESS, 1908-1930

ABSTRACT: The process of modernization, which underlines the losses and sufferings of the Ottoman Empire and the Qing Dynasty under Western domination, resulted in the collapse of these two egocentric states. It was followed by the rise of the "Republican regime" to power in China in 1912 and in Turkey in 1923. Turkey and China, both forced to modernize, began to be described as the "Sick Men of the East" by the western powers from the mid-19th century onwards. Turkish-Chinese communities, both of which were shown as late comers to modern society, studied and took as a model the countries which they thought would facilitate the passage to modernization. In this sense, while the Ottoman Empire turned its face to Western Europe and especially France, the Qing Dynasty intelligentsia preferred to examine and focus on the societies that were pushed by modernization into internal and external turmoil, such as Eastern Europe and the Ottoman Empire, thereby intending to prevent the collapse of Qing Dynasty and ensure its survival. After the crushing defeat of the Qing Dynasty in the Chinese-Japanese War in 1895, Chinese intellectuals started to study more closely the political and social order of the countries which they considered as sharing the same fate. In this sense, the response to western domination and modernization in Turkish society and Turkish lands came to be a topic among the Chinese intellectuals. In this study, the reaction of Chinese intellectuals to the Young Turk Revolution and their comments and critiques over the establishment of the Republic of Turkey, which they called "Kemal's Revolution" and over the Lausanne Conference, and their "perception of Turkey", with its change and causes by focusing on the period between 1908 and 1930, were examined through some articles, works and speeches penned. It was concluded in the study that "Turkish perception" in the Chinese lands changed from the idea of "common fate" through an "example" that should be first imitated and then Sinicized to a subject that should be criticized from the perspective of communism rising in China.

Keywords: Young Turk Revolution; Lausanne, Republic of Turkey, China, Perception of Turkey.

Giriş

I. ve II. Afyon Savaşları'nı kaybetmesini takiben Batılı devletler tarafından kuşatma altına alınan Qing Hanedanı清代 (1644-1911), II. Afyon Savaşı'nı 1858'de bitiren "Tianjin Antlaşması 天津条约" ve 1860 "Pekin Sözleşmesi北京條約" sonrası, İngiltere, Fransa, Rusya ve Amerika'ya Çin için ağır sonuçları olan imtiyazlar vermek zorunda kalmıştır. Bunların içinde yabancılara Çin'in iç kesimlerine seyahat hakkı, yeni ticari limanların açılması, Pekin'de kalıcı sefaretlerin kurulması ve savaş tazminatı ödenmesi gibi hususlar yer almaktadır (Fairbank, 1978: 10/249-261). 1840-1870 arası kaybedilen savaşlar ve Nian İsyanı捻乱 (1851-1868), Taiping İsyanı太平天国之乱(1850-1866), Güney-Batı Yunnan'da çıkan Du Wenxiu 杜文秀起义 (1855-1873), Kuzey-Batı Tongzhi Hui同治回乱(1862-1878) müslüman isyanlarının yanında yabancılara verilen imtiyazlar, merkezî otoritenin iyice güç kaybetmesine ve ülkenin "yarı-sömürge" konumuna gelmesine yol açmıştır (Şaşmaz, 2022: 95). Yüzünü Batı'nın teknolojik-askerî gelişmelerine çeviren hanedan, Kendini Güçlendirme Hareketi 洋务运动 (1861-1894)'ni başlatmış (Maden Kalkan, 2022: 10/132); ülkede Tongwen Guan同文馆(1862) ve Jiangnan Tersanesi 江南制造总局 (1865, Shanghai) başta olmak üzere yabancı dil eğitimi verilen okullar ve çeviri büroları kurulmuştur (Şaşmaz, 2022: 104-117).

Hareketin devam ettiği yıllar içinde, ortak düşman görülen Çarlık Rusya'sı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 1877-1878 yılları arası yaşanan savaş, savaşın sebepleri, tarafları ve sonucu Çin topraklarında Osmanlı'nın ilk gündeme taşınması olmuştur denilebilir (Wu, 2011: 26-27). 1876'da I. Meşrutiyet'in ilan edilmesi de Çin'de ilgi görmüş, hanedan: Batılılaşma hareketleri, dış borçlanma, Batılı devletlere verilen imtiyazlar üzerine atılan adımları incelemiş; Türklerin yaşadıklarının Qing Hanedanı'nda yaşanabileceklerin bir "aynası" olduğu düşünülme, "kader ortağı" fikri oluşmaya başlanmıştır (Chen, 2018: 59). Osmanlı'nın bu anlamda Kendini Güçlendirme Hareketi döneminde Qing Hanedanı'nın ilgi alanına girmeye başladığı görülmektedir.

Çin aydınları, 19. yy'ın ikinci yarısında gelişen basın yayın sektörünün de etkisi ile Dünya'da olanları hızla öğrenmeye başlar ve ilerleyen süreçte Osmanlı-Türkiye daha yakın mercek altına alınır. Türk topraklarını etkileyen önemli olaylar ki bunlar: I. Meşrutiyet, Osmanlı-Rus Savaşı, Jön Türk Devrimi, Kurtuluş Savaşı, Lozan, Cumhuriyetin kurulması ve ardından gelen devrimler olarak sıralanabilir, Çin basınının ilgisini bu dönemde çeker. Türkiye'nin iç ve dış politikada yaptıkları "Shenbao申报 (1872-1949)", "Xiangdao向导 (Kılavuz, 1922-1927)", "North-China Herald (1850-1941)", "Dongfang Zazhi东方杂志(1904-1948)" gibi pek çok gazete ve dergide tartışmaya açılmıştır. Osmanlı'da, Tanzimat Dönemi (1839-1876) ve sonrasında yapılan reform ve düzenlemeler ise Çin topraklarında ancak "Çin-Japon Savaşı 甲午战争 (1894-1895)" sonrası konuşulmaya başlanmıştır. Savaş sonrası çıkan büyük kriz, reformlar, anayasal monarşi ve devrim tartışmalarını gerçek anlamda başlatmıştır (Fidan, 2013: 9; Şaşmaz, 2022: 127-130). Bu ortamda, Yüz Gün Reformları戊戌变法 (1898)'nin liderlerinden Kang Youwei康有为(1858-1927)'in Osmanlı'yı örnek göstermesine kadar, Çin'de gerçek anlamda bir "Osmanlı-Türkiye algısı"¹ oluşmadığı da söylenebilir. İmparatoru, ülkede reformlar

¹ 19. yy öncesinde Osmanlı'nın Çin kaynaklarında "Lumei鲁美" "Lumu鲁木", "Lumi鲁米" ve "Lumiguo鲁米郭" olarak kullanıldığı görülmektedir ki bunlar "Rum, Rumi" isimlerinden çevrilerek alınmıştır (Ma, 2007: 70, Fidan, 2016: 229'dan). 19. yy ve sonrasında ise tarih kayıtlarında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nden bahsederken "Tujue突厥 (tarih yazınında Göktürkler ve öncesi için kullanılan bir isimdir)" ve sıklıkla "Tuguo 土国" ile "Türkiye土耳其" isimlerinin kullanıldığı, "Osmanlı İmparatorluğu 奥斯曼帝国" nun ise yeni kullanılmaya başlanmış nispeten genç bir isim olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle araştırma sırasında "Tuguo 土国" ile "Türkiye土耳其" isimleri üzerinden gidilmiş; dergi ve gazete veri tabanlarında bu isimler taranmıştır. Yapılan çevirilerde orijinal metinlere uygun biçimde "Osmanlı" yerine "Türkiye" kullanılmış; dönem aralığında Çin basınında yer verilen yazılara atfen

yapılmazsa neler olabileceği konusunda uyarmak isteyen Kang, “Türklerin Zayıflaması Üzerine突厥削弱记 (1898)” isimli raporunda: “Dünya üzerindeki uluslar içerisinde, Çin ile benzer durumda olan, karşılaştırıldığında koşut diye tabir edebileceğimiz ve geçmişteki yaşanmışlıklarından feyz alabileceğimiz bir tek Türkler (突厥) vardır” (Zan, 2022: 23) ifadelerini kullanmıştır. Türklerin, Avrupa güç kazanırken “uykuda” olduklarını, istikrarlı reformlar yapmadıkları için modernleşmeye geç kaldıklarını vurgulamış; “Doğu’nun Hasta Adamları”nın aynı hastalıktan muzdarip olduğunu, kader ortaklığını bozmak için anayasa ilan ederek reformlar yapılması gerektiğini, hanedanın ancak hızlı politik reformlarla ayakta kalabileceğini belirtmiştir (Fidan, 2013: 15-18). Bu noktada Kang’ın Batı tarafından “Asya’nın Hasta Adamı” olarak gösterilen Qing Hanedanı ile “Avrupa’nın Hasta Adamı” olarak nitelendirilen Osmanlı İmparatorluğu’nun sıkıntılarında hâkim olduğu görülmektedir. Bunlar: Batılı büyük devletlerin baskısı, yabancılara tanınan imtiyazlar, dış borçlanma, modernleşme çabasında öncelikle askerî ve bilimsel bilgiye önem verilmesi, çok kültürlü ve çok dilli bir yapıya sahip olmaları, bünyelerindeki azınlıklar ve komşuları ile yaşanan sorun ve savaşlar olarak özetlenebilir. Kang’ın raporuna ilerleyen dönemde verilen cevaplar tartışmanın seyrini göstermektedir.

1900’de Kang Youwei’in öğrencisi önemli gazeteci ve politik aktivist Liang Qichao梁启超 (1873-1929): Çin ve “Türk” kader ortaklığını düşünürken iki ülkenin iç ve dış durumlarındaki “büyük farklılıkların” gözden kaçırılmaması gerektiğini; alelade bir biçimde karşılaştırmalar yapmanın hatalı olacağını ifade etmiştir (1989: 4/29). 1903’te Amerikan misyoner Gilbert Reid (Çince adı: Li Jiabai 李佳白; 1857-1927), Shanghai’da Gezhi Akademisi’nde yaptığı konuşmada benzer biçimde, iki ülkeye yapılan “hasta adam” benzetmesini kabul ettiğini; ancak iki toplumun politik, dinî, özgürlükler bağlamlarında farklılıklarının gözden kaybedilmemesi gerektiğini belirtmiştir (Amerikan Araştırmacı Li Jiabai Beyefendinin Konuşması美儒李佳白先生讲义, 1903).

Bu anlamda 20. yy’ın başında “Türk örneği” için bir kesimin Osmanlı’nın hatalarından ders alınması gerektiğini savunduğu, diğer bir kesimin ise “örneğin” Çin koşullarında değerlendirilmesini istediği görülmektedir. Görüşler arasında Kang Youwei’in çabaları etkili olmuş; kapsamlı bir reform hareketi İmparator Guangxu光緒帝 (1871-1908) tarafından başlatılmıştır. Ancak saraydaki muhafazakârların yaptığı darbe sonucu reform taraftarlarının bir kısmı idam edilirken Kang Youwei, Liang Qichao gibi isimler yurt dışına kaçmıştır. Kang Youwei, sürgünde farklı ülkeleri ziyaret etmiş; politik ve sosyal durumlarını incelemiştir. 1908’de ilk defa Osmanlı kıyılarına gelen Kang, gözlemlerini aynı yıl kaleme aldığı “Türk Seyahatnamesi突厥游记”nde anlatmış, 1898’deki raporundan nispeten farklı çıkarımlarda bulunmuştur. Gözlemledikleri, Çin aydınları arasında Türkiye algısının pozisyonunun değiştiğini vurgulamaktadır denilebilir.

Dünyaya yayılan modernleşme akımı Çin ve Türk topraklarına vardığında yaşananlar, iki toplumun da modern topluma geçişi kolaylaştıracak örnekler aramasına yol açmıştır. Bu örneklem arayışında “Türk örneği” de Çin’de incelenenler arasına girmiştir. Bu araştırmada, zıt politik kanatları temsil eden Shenbao, Xinqingnian, Dongfang zazhi, Xiangdao gibi dergi ve gazetelerde Türk örneğini inceleyen yayımlanmış yazı, konuşma ve röportajlar üzerinden 1908-1930 yılları arasına odaklanılarak Çin basınında “Türkiye algısı” irdelenmiştir.

Osmanlı-Türkiye Algısı: 1908 Jön Türk Devrimi Sonrası

Qing Hanedanı 20. yy’ın başlarında bekası için reformlar yapmanın zorunlu olduğunu kabullenmek zorunda kalır. Kademeli bir biçimde idari, askerî, eğitimsel sorunları çözmek için gerekli adımları atmaya başlar ki amaçlanan, anayasal monarşi düzenine geçmektir. Bu dönemde yalnızca aydınlar değil hanedan da gözlerini Osmanlı’nın “reform ve yenilikler”ine çevirmiş; Jön Türkler yakın takibe alınmıştır. Giray Fidan (2019: 1), hanedanın Osmanlı

başlıkta da “Türkiye algısı”nın kullanılması uygun görülmüştür. Bu anlamda çalışmanın Çince-Türkçe çeviri bölümlerinde “Türkiye” sözcüğünün hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Türkiye Cumhuriyeti’ni belirten bir biçimde kullanılması uygun görülmüştür.

reformlarını incelemeye başladığını hatta 1876 Osmanlı Anayasası'nın bir çevirisinin ülkeye gönderildiğini belirtmiştir. Ancak çalışmalar yetersiz kalmış, tüm dünyada yayılan devrim hareketlerinden (1905 Moskova ayaklanması, 1906 İran'da Meşrutiyet ilanı, 1908 Jön Türk Devrimi) Çin toprakları da etkilenmiş, 1911'deki Xinhai Devrimi辛亥革命, Qing Hanedanı'nın yıkılması ile sonuçlanmıştır. Bu noktada 20. yy'a kadar hanedanın kurtarılmasına odaklanan aydınlar arasında yeni yüzyılın ilk yıllarından itibaren anayasal monarşi ile devrim taraftarları çekişmesinin başladığı, Xinhai Devrimi'nin hanedanı yıkarak kazanan tarafı belirlediği söylenebilir (Şaşmaz, 2022: 130-131, 136-137).

Yıkılmanın nedenleri arasında hanedanın 1902 sonrası anayasal monarşi taleplerine boyun eğememesine rağmen 1906'da anayasa ilanını on sene ileriye atması gösterilebilir. Halk ve aydın kesim bu durumdan rahatsız olur; hazırladıkları talep mektupları ile anayasa ilanı ve meclis seçimini öne aldırma çalışmalarına başlar. Bu politik ortamda Jön Türkler'in başarısı, anayasal bir reform olarak haber yapılmaya başlanmıştır. Shen bao 申报 gazetesi anayasa haberini 1908'de duyururken yazıyı "Çin, bundan böyle dünyadaki tek despot ülke!" sözleri ile bitirmiş (Wenqian, 2019: 36); "Türkiye'nin Anayasallaştırıldıktan Sonraki Büyük Sevinci 土尔其立宪后之大快乐" başlığı altında yazar ismi verilmeden çıkan diğer bir yazıda, Jön Türklerin beklentileri anlatılırken Sultan'ın çıkardığı aftan bahsedilmiştir (1908: 10). Dagong bao大公报 gazetesinde ise Ağustos, 1908'de çıkan "Türkiye Anayasası Üzerine论土尔其立宪" başlıklı yazıda Osmanlı reform hareketinin Batılı ülkelerin gözlerini Çin topraklarına çevirmesine yol açabileceği şüphesi dile getirilmiştir. Türklerin bir zamanlar kader ortağı oldukları Qing Hanedanı'nın geri kalmış durumuna bakıp güldükleri yazılan haberde ayrıca: "Muhammed'in torunları bundan böyle Batılı ülkeler arasında gururla durabilir; geçmişin utancını temizleyebilir" ifadeleri bulunmaktadır (Wenqian, 2019: 36).

Monarşi taraftarı Kang Youwei ise sürgün yıllarında Kanada'da dünyada politik anlamda etki gücü en yüksek Çinli cemiyetlerinden biri olan "İmparatoru Koruma Topluluğunu保皇会 (1899)"nu kurmuş; topluluğa güç toplamak için Amerika, Avrupa'ya da seyahatler düzenlemiştir (Wenqian, 2019: 27). 1908'de, II. Meşrutiyet Osmanlı topraklarında ilan edilirken İstanbul kıyılarına varmış (Kang, 1995: 562); yaşanan reform dalgası ile idari sistemi yerinde gözlemlemiş; kaleme aldığı "Türk Seyahatnamesi" ise ancak 1913'de "Bu Ren" dergisinde yayımlanabilmiştir (Fidan, 2016: 239). Yazısında, İstanbul'un on sene evvel kaçtığı Pekin'den bir farkı olmadığını, aynı derecede bitap göründüğünü belirten Kang (Wenqian, 2019: 29), Çin'le Osmanlı'yı karşılaştırmış; eğitim, askeriye, ekonomi, Batılılaşma, yabancıların ülkedeki etkisi, din, politik durum ve özellikle 1908 Jön Türk Devrimi'nin oluşma koşulları ve halk tarafından kabulü konularına yer vermiştir (Kang, 2006). Seyahatname'de ülkesinin Osmanlı ile "ortak hastalığını" (Kang, 2006: 8/436) vurgulayarak iki hükümdarlığın benzerliklerini belirtmiş; Osmanlı'yı Çin'e yakınlığının devam etmiş; Osmanlı'nın zayıflama nedenlerini ise şu ifadeler ile açıklamıştır:

"Türkler Avrupa'da, Almanya ve Fransa'dan iki günlük araç yolculuğu ve Avusturya'dan birkaç yüz kilometre uzakta yer almaktadır. Ne var ki son iki yüz yılda Avrupa ve Batılı ülkeler son sürat ilerlemiş ve medeniyetlerini çok güçlü hâle getirmiştir. Biz Doğu Asya ülkeleri on binlerce kilometre uzaktayız. Şokta olmamıza rağmen değişmeyi düşünmüyoruz. [Batılılarla] yakın komşu olmalarına rağmen Türkler'in, derin bir uykuda, yok olmaya meyilli biçimde yerlerinde sayıyor olmaları şaşılacak bir durum değil midir! Müslümanlık tarafından baskılanmış bile olsalar bu derece karanlıkta olmaları düşündürücüdür" (Kang, 2006: 8/438).

Osmanlı'nın tutumunu "üzücü" bulduğunu belirten Kang (1995: 537), İstanbul'un güzel, ancak bir o kadar da bakımsız ve fakir olduğunu (Kang, 2006: 8/438); "anayasa ilanını ise "en çok askerlerin" istediğini aktarmıştır (Kang, 2006: 8/453). Adalet sisteminde yolsuzluğun kol gezdiğini, hapishanelerin hıncanın dolu olduğunu, kanunlar Avrupalılaştırmış olsa da kanunları uygulaması gereken sistemin çökmüş olduğunu belirtmiştir (Fidan, 2013: 29-34). Kang'a göre iki ülkenin "güçsüzlüklerinin" asıl sebebi kötü idari ve politik yapılaşmalardır ki hükümdarlar ne

kadar aydın olursa olsun, yapılacak her türlü reform çalışmasına direnilmeye devam edilecektir (Wenqian, 2019: 30). Vergi sisteminin ağır oluşundan ve fakirliğin boyutundan bahseden Kang (Fidan, 2016: 233; Kang, 1995: 560), Türklerin reformlar anlamında Avrupalıları yüzeysel bir biçimde taklit etmekten öteye gitmediğini (Fidan, 2013: 59); “ülkenin despotizm ile yönetildiğini” belirtir (Kang, 1995: 560).

1908 anayasası ve hızla seçilen parlamentodan da bahseden Kang, Osmanlı’da önemli idari görevlerde bulunmuş Hüseyin Hilmi Paşa (1855-1923) ile anayasa hakkında görüşmüş; Jön Türkler’in son otuz yılda ülke içinde-dışında anayasa ilanı için yaptıkları çalışmaları, Sultan’ı II. Meşrutiyeti (1908-1920) ilan etmeye nasıl zorladıklarını dinlemiş; dirayetlerine “hayranlığını” aktarmıştır (Fidan, 2013: 73-74, 79-82; Kang, 1995: 563). Sultan’ın Anadolu ve diğer bölgelerdeki gücünün, Jön Türkler tarafından nasıl zayıflatıldığını seyahatnamesinde özetleyen Kang, ülkedeki Türk ve azınlık gazetelerinin anayasa propagandası yaptıklarını ifade ederken: “Türk halkı meşrutiyetin ne olduğunu bilmiyor; koşulsuz özgürlük olduğunu zannederek yerleşik politika ve adetleri yok sayacak kadar bilinçsizler” (Kang, 2006: 8/454) ifadeleriyle toplumun duruşunu özetlemiştir. Durum ona göre, “altı doldurulamamış bir anayasa” ve sonrasında “yaşanacak kargaşaların” habercisidir ki Fransız özentisi olduğuna inandığı için eleştirdiği 1908 anayasası ve reformların (Kang, 2006: 8/439), Fransız ihtilali benzeri bir çalkalanma getirebileceğini öngörmektedir (Fidan, 2013: 85-88; Kang, 2006: 8/454). Kang’ın, Jön Türkler ve Osmanlı’yı: yapılan reformların yüzeysel ve kapsamsız olmaları, Batı’nın yalnızca bilimsel bilgi, askeriye, eğitim alanlarının taklit edilerek alınmaya çalışılması bağlamlarında eleştirdiği anlaşılmaktadır. Hastalıklarının aynı olduğunu ifade ettiği Osmanlı-Qing ikilisinin zayıflamalarının ardında reform ve yeniliklerin geç ve içselleştirilmemiş olmasının, kültür, gelenek-göreneklerine körü körüne tutunmak adına sosyal reformlara ve kültürel değişime büyük direnç göstermelerinin yattığını düşündüğü söylenebilir. Kang’ın düşüncelerinin geç dönem Osmanlı hakkında araştırmaları ile tanınmış M. Şükrü Hanioğlu’nun fikirleri ile bağdaştığı söylenebilir. Hanioğlu (1995: 28, 31-32): “Jön Türkler için anayasa fikri Batı modernleşmesinin romantik bir sembolü hâline geldi” demiş, asıl amacı gerekli görülen reformların önünü açmak olan anayasa ilanının, kısa süre içinde, entelektüel kesim tarafından amaçlanan “bilimsel yönetimi” elde etmeye yeterli olmadığını anlaşıldığını ifade etmiştir. Bu anlamda Hanioğlu ve Kang Youwei’in Jön Türkler dönemine dair ortak zayıflıkların altını çizdikleri görülmektedir.

1910 ve 1911 yıllarında ise, Qing Hanedanı üst düzey görevlilerine yazdığı mektuplarda, Jön Türkler’in anayasa ilanı için Osmanlı ordusu ile iş birliği yaparak Sultan’ı anayasa ilanına zorladıklarını anlatan Kang Youwei, Batılı devletlerin ordularından aynı şekilde faydalanmayı bir seçenek olarak sunmuştur (Wenqian, 2019: 33). Bu doğrultuda, Kang’ın politik görüşünün reform yapma isteğinden Batılı devletlerin manda ve himayesine girmekle sonuçlansa bile anayasal bir düzene geçme, fikrine doğru kaydığı görülmektedir. Jön Türk Devrimi’nin askerî bir başarı olarak kabul etse de Sultan’ı anayasa ilanı için zorlamanın merkez otoritenin gücünü geri kazanılamaz biçimde zayıflattığını düşünen Kang’ın, 1908 Anayasası’nı geç ve yetersiz bulduğu, askerî müdahalenin önemini vurguladığı görülmektedir.

Dongfang Zazhi gazetesinde de 1909 yılı ve sonrası art arda Türkiye ile alakalı yazılar yayımlanmıştır. Misalen, 1909 yılında, 6. Tomar, 5. ve 6. sayıların son sayfalarında 1876 Kânûn-ı Esâsî’nin çevirisi ve yapılan yeni düzenlemeleri “Türkiye Yeniden Anayasa Maddelerini Düzenledi土耳其重颁宪法条文” başlığı ile yayımlanmış; 7. sayıda, İstanbul’da yaşananları anlatan “Türk Padişah Abdülhamid’in Tahttan İndirildiği Dönemki Koşullar 记土皇哈美退位时之情况” içinde devrimci parti (Jön Türkler) ve Sultan’ın arasında geçenler anlatılmıştır. Aynı sayıda çıkan Sultan’ın devrimcilere yaklaşımının anlatıldığı ve iki ülke düzeninin karşılaştırılmasına yer verilen “Son Zamanlarda Türk Devriminin Gerçek Durumu最近土耳其革命之真相” başlıklı yazıda: “Türk devrimi herkesin kalbini titretti. Bu elbette senenin büyük bir olayıydı. İnsanları düşünmeye sevk edecek kadar [büyük]. Ancak ne yazık ki halkların dili birbirine bu kadar uzak olduğu için ülkemizde yeterince anlaşılammıştır” ifadeleriyle devrimin etkisinden ve neden Çin’de daha fazla ilgi görmediğinden bahsedilmiştir. 8. sayıda ise Sultan’ın tahttan

indirilmesinin günlüğünü ve ilk anayasayı da konu alan, yazarı belirtilmemiş, “Türkiye’deki Hükümet Darbesinin Güncesi土耳其政变日记” başlıklı bir yazı daha yayımlanmıştır. 1908-1913 yılları arası gazetede, Jön Türk Devrimi’ne dair toplamda on üç yazının yayımlandığı görülmektedir (Bkz. <http://dongfangzz.cicn.net.cn>). Bu anlamda, Jön Türk Devrimi’nin Çinli aydınlar arasında bir örnek olarak yükseldiği söylenebilir.

Hedefleri, Mançuları ülkeden çıkarmak, Çin’i yeniden canlandırmak, cumhuriyet rejimine geçmek, toprağı eşit bir biçimde paylaşmak olarak sıralanabilecek Sun Yat-sen孙中山(1866-1925)’in 1905’te kurduğu “Çin Demokrasi İttifakı中国同盟会(ismi 1912’de Guomindang olarak değişmiştir)” ise Çin’de “devrimci-cumhuriyetçi” kanadı temsil eden en önemli gruplaşmadır. Sun Yat-sen’in öne sürdüğü “Halkın Üç Prensibi; milliyetçilik, demokrasi, halkın refahı” düsturları devrimciler arasında dilden dile yayılsa da 1905-1911 arası, monarşi taraftarları tarafından Sun Yat-sen’in devrimci politikasının ülkeyi böleceği, hanedanı korumanın gerekli olduğu savunulmaya devam edilmiştir. Sun Yat-sen 12 Eylül 1908’de onlara cevaben, “Devrimin Bölücü Olacağından Korkarak Konuyu Anlamayanlara İlişkin Görüşlerim论惧革命召瓜分者乃不识时务者也” isimli “Restoration Daily中兴日报”de yayımlanan yazısında, Jön Türk Devrimi’nin gelişimini anlatarak örnek göstermiş; tartışmaları koyulaştırmıştır:

“Türkiye, Doğu’nun Hasta Adamı görülmektedir. Fethettikleri topraklar onlarca yıldır Büyük Güçler tarafından kendi bölgeleri yapılarak yahut bağımsızlıkları ilan ettirilerek ele geçiriliyor ki böylece Türklerin Avrupa’daki bölgeleri bölünüyor. Elleri bir tek bölge, Makedonya (Makedon milletinin yaşadığı yer) kalmış durumda. Büyük Güçler, buraya da el attılar; idari personel, polis gönderdiler; bölgenin egemenliği Türk olmayanlara geçmek üzereydi. Buna mukabil, Türk Devrimci Partisi, Büyük Güçler’in bulunduğu yerlerde bir ayaklanma çıkarmak için müdahalelerde bulundu. Bir adımda Türk Sultanı’nın generalini yakaladılar. Böylece, Türk askerlerini de ayaklandırarak Devrimci Parti’ye katılmalarını sağladılar. [Büyük Güçler’den] ülkeler, devrimi bahane ederek olaylara müdahil olmadı; hatta yapılacak müdahalelere de engel olup beklediler. Sultan’ın gücü yara aldıktan ve devrim başarı sağladıktan sonra bu ülkeler, politik görevlilerini ve polislerini geri çekerek devrimcilerin özgür hareket etmesine olanak sağladılar. Şimdi, Türk halkını tebrik edip bu gayretleri için övgüler bile düzüyorlar... Mevcut durumda, Yakın Doğu’nun Hasta Adamı Türkiye’nin bölünme problemi, devrimi takiben çözülmüştür” (Sun, 1981: 1/380,382).

Qing Hanedanı’nı yıkmayı amaçlayan devrimci kanat arasında Jön Türk Devrimi, Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkmayı amaçlamadığı için bütünüyle tasdik görmemiştir. Buna rağmen, Jön Türkler ve askeriyenin Sultan karşısında kazandığı zaferin Batılı güçlerin ülke iç işlerinden ellerini çekmelerine yol açtığı düşünüldüğünden, 1911 öncesi ilham kaynağı olarak görülmüştür denilebilir. 1905-1911 arası Sun Yat-sen’in destekçileri, kaleme aldıkları ve devrimin bölünmeyi durduracağını, engelleyeceğini savundukları yazıları ile ülkede gün geçtikçe güçlenmiştir. Bu güçlenmede, birbiri ardına geç modernleşen ülkelerde ki Osmanlı, İran, Rusya da bunlar arasındadır, çıkan ayaklanmaların ve devrimlerin etkili olduğu da söylenebilir (Zürcher, 2019: 486-495).

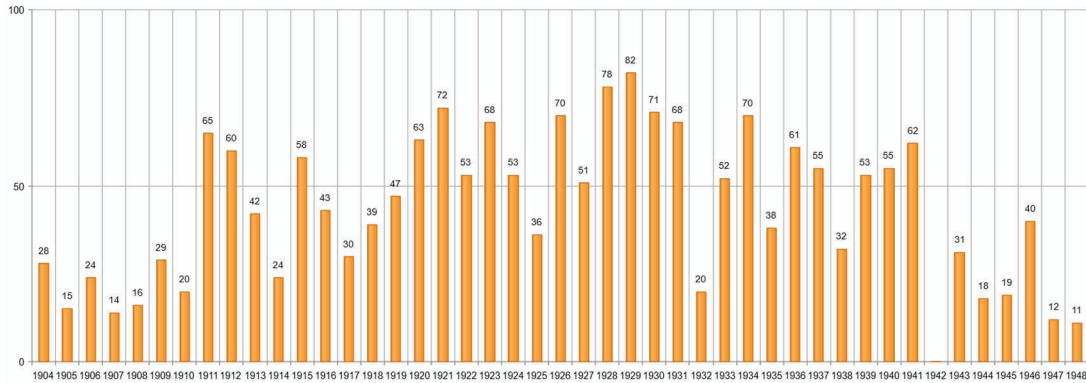
Xinhai Devrimi’nden hemen önce, devrimci kanattan Hu Hanmin’in kaleme aldığı 1910’da “Halkın Gazetesi民报”nde “Türk Devrimi’nin Ülkemin Askerlerine Anlattıkları就土耳其革命告我国军人” başlığı ile yayımlanan makalede Jön Türk Devrimi’nde askerlerin Sultan’ın tahttan indirilmesindeki rolü ve ordunun bir ülkenin siyasi yapısını her daim etkileme gücüne sahip olduğu “Türk örneği” üzerinden anlatılmıştır. Hu, Türk örneğini Çin’e bağladığı yazısında, Mançuların sağduyulu devrimcileri durdurmak için orduya güvенеceğini, askerlerin ise sağduyunun temel savunucuları olmaları gerektiğini ki bunun da devrimi ateşleyeceğini söylemiştir. Yazıda, Jön Türklerin izinden gitmek gerektiği belirtilirken “askerler yanımızda değilse, gelecek

çok karanlık!” vurgusu yapılmıştır (Xiong, 2002: 1/21). Bu anlamda Jön Türk Devrimi’nin Cumhuriyetçi-devrimciler tarafından da örnek gösterildiği ve Xinhai Devrimi sırasında Qing Hanedanı ilk modern ordusunun başında bulunan General Yuan Shikai袁世凯(1859-1916)’ın devrimci saflarına çekilmesi düşüncesinin de bu örnek üzerinden filizlendiği düşünülebilir. Ancak Osmanlı’dan farklı olarak Çin’de yeni kurulan rejimin başına geçirilmesi karşılığında devrim hareketine Kuzey Orduları ile destek veren Yuan Shikai’in idaresi altında, cumhuriyet görüşünlü askerî bir dikta rejimine geçilmiştir. Bunun temelinde Yuan’in devrimden ziyade güç peşinde, kısmen Batılılaşmış bir gelenek savunucusu olması yatmaktadır (Schell-Esherick, 1972: 51) ki ölümünden sonra ülke, “Mahalli Diktatörler Dönemi 民国军阀 (1916-1928)” ismi ile bilinen kaotik bir döneme girmiştir.

Jön Türk Devrimi’nin Çin topraklarında hem Kang Youwei gibi anayasal monarşi hem de Hu Hanmin gibi devrim ve cumhuriyet taraftarları tarafından özellikle “ordunun siyasi gücü” anlamında öne çıkarılması, etki alanının büyüklüğünü göstermektedir denilebilir. Yuan Shikai’in başa geçmesi ve ölümünün ardından yaşananlar ise, Kang Youwei (1908)’in Osmanlı’da eleştirdiği “anayasanın altının doldurulamaması” durumunun Çin’de de yaşandığını; cumhuriyet rejiminin gerçek anlamda özümsemediğini kanıtlar niteliktedir.

Cumhuriyet Döneminde Türkiye Algısı (1919-1930)

20. yy’ın ilk yarısına gelindiğinde, Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938) liderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşı, Lozan Barış Konferansı (1922–1923) ve Türk ulus-inşası sürecinin 1919-1930 arası gazete ve dergilerde, Türkiye hakkında çıkan haber sayıları incelendiğinde, Çin aydınlarının yakın takibinde kaldığı söylenebilir. Misalen, bu araştırma sırasında “Çin Cumhuriyeti Süreli Yayın Koleksiyonu Veri Tabanı 民国期刊总辑文数据库”nın açık erişimli “Dongfang Zazhi” bölümünde, 1904-1948 yılları arası, içinde “Türkiye土耳其” sözcüğü geçen toplam 1948 makale ve/veya resim bulunmuş; bunların arasında 744 tanesinin 1919-1930 yılları arasına tarihlendiği, 138 yazının başlığında ise “Türk, Türkiye” sözcüklerinin kullanıldığı saptanmıştır (Grafik I).

Grafik I: 1904-1948 yılları arası Dongfang zazhi’da içinde “Türkiye土耳其” sözcüğü geçen yazı ve resimlerin yıllara oranı (<http://dongfangzz.ccn.net.cn/chart> adresinden 23.01.2023 tarihinde alınmıştır).

Araştırma sırasında, 1919 sonrası Türkiye’de yaşanan gelişmelere dair tartışmaların, milliyetçiler ve komünizm taraftarları tarafından yapılmaya başlandığı saptanmıştır. Cai Hesen 蔡和森(1895-1931), Gao Junyu 高君宇(1896-1925), Hu Shiqing 胡石青(1880-1941), Shi Zhaoji 施肇基(1877-1958) ve Hu Hanmin 胡汉民(1879-1936); Türkiye, Ankara’nın başkent oluşu, Lozan’da Türkiye, Türkiye’de yapılan reform ve devrimleri konu alan yazılar kaleme almıştır. 1920’lerde Çin’in, Türk iç ve dış politikasında yaşanan gelişmeleri yakın takibe aldığı söylenebilir. Atatürk’ün önderliğinde işgalcilere karşı verilen mücadele, Türk toplumunu Batı tahakkümünden kurtarması bağlamında tüm dünyada ses getirmekle kalmamış aynı zamanda

ardından gerçekleştirilen ekonomik, politik, dinî ve kültürel alalardaki radikal ve hızlı reformlar, Çin’de de duyulmuştur. 1920-30 yılları arası Çinli entelektüeller Türk devrim ve reformlarını defalarca masaya yatırarak modern bir devlet modeli olarak örnek göstermiş; kendi ulus-inşalarında kullanıp kullanamayacaklarını çeşitli gazete, dergi ve seyahat yazılarında tartışmışlardır.

Kurtuluş Savaşı, kazanılması ve Lozan’da Türkiye ile alakalı Çin komünist kanadının 1922’de çıkarmaya başladığı “Kılavuz (Xiangdao)” isimli dergide yazılar yayımlanmıştır. Bunlardan ilki derginin üçüncü sayısında Cai Hesen’in “Türk Milliyetçi Partisi’nin Zaferini Kutlarız! 祝土耳其国民党的胜利!” başlıklı yazısıdır. Burada kullanılan “Türk Milliyetçi Partisi” kavramı, Kuvâ-yı Millîye ile Cumhuriyet Halk Fırkası’nı anlatmaktadır denilebilir (Fidan, 2019: 2-3). Cai, yazısında 1914’ten önce emperyalizmin Türkiye ve Çin üzerindeki negatif etkisinden bahsederek “kader ortaklığı” mevzusunu vurgulamış; İstanbul Hükümeti Sevr Antlaşması (1920)’yla topraklarının büyük bölümünü kaybedip can çekişirken büyük devrimci Kemal Paşa ve Milliyetçi Partisi’nin Kurtuluş Savaşı’nı başlattıklarını, Ankara Hükümeti’ni kurduklarını anlatmıştır. Yazıda, Millî Mücadele sırasında Ankara Hükümeti ile İran, Afganistan, Sovyet Rusya arasında imzalanan ve Batılı güçlere imtiyazlar veren eşitliksiz anlaşmalara direniş gösterme amaçlı Sovyet Rusya’nın Müslüman ülkelerin bağımsızlığını tanıdığı ve onlara yardım sözü verdiği anlaşma, önemli bir yer tutmaktadır. Sovyet Rusya’nın doğusunun ve Türk Kurtuluş Savaşı’nın 20. yy’da kutlanmaya değer iki önemli olay olduğundan bahseden Cai, Türkiye’nin başarısının altında Sovyet Rusya ile yapılan iş birliği ve emperyalistler arası çekişmeleri kendi lehine kullanabilmiş olmasının yattığını; Türk-Sovyet Rusya iş birliğinin Fransız politik gücüne darbe vurduğunu belirtmiştir. Yazısının sonunda: “Dört yüz milyon kardeşimiz dikkatle bakınız, ezilen Türkler, emperyalist güçlere karşı büyük bir zafer kazandılar! Milliyetçi Partileri onlara zafer kazandırdı! Onlara gıpta ile bakarken bir yandan da onlardan ders almalıyız: Bizim partimizi de Sovyet Rusya ile iş birliğine çağırınız!...” (Cai, 1922; Fidan, 2019: 5-10) ifadeleriyle “Türk örneğini” öne sürdüğü görülmektedir. Cai (1924: 1/128, 131), derginin 14 ve 15. sayılarında çıkan “Lozan Konferansı ve Türkiye 洛桑会议与土耳其” isimli yazılarına ise “Türklerin Zaferi 土耳其的胜利!” sözcükleri ile başlamış; Türk ordusunun kazandığı zaferi, Ankara ve İstanbul hükümetlerinin durumunu anlatmış; kazanılan askerî zaferlerin Lozan’daki Türk delegelerin çekişer yaklaşımları yüzünden kaybedilmemesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Aynı dergide çıkan Gao Junyu高君宇(1896-1925)’nün “Türk Ordusunun Kazandığı Zaferin Uluslararası Değeri土耳其国民军胜利的国际价值” başlıklı yazısında ise Batı emperyalizmine direnmekte zorluk çeken ülkelere umut ışığı olduğu ifade edilen Türkiye’nin askerî başarısı anlatılmış ve zaferin dünyadaki etkisine dair şunlara değinilmiştir:

“Ankara Hükümeti ordusunun zaferi, Smirna’nın doğusundaki İngiliz emperyalistlerin ajanı “Yunanlıların” gücünü yok etti... Bu seferki zafer, Müslümanların Hıristiyanları yenmesinin zaferi değildir, sarı ırkın beyaz ırkı yenmesinin zaferi değildir, Asyalıların Avrupalıları yenmesinin zaferi değildir; bu, baskı ve zulüm gören Türk milletinin Avrupa emperyalizmine direnerek onu yok etmesinin zaferidir... Ve bu gerçeklik en çok acı durumla yüzleşen zayıf ve güçsüz ulusları cesaretlendirmiş, ayaklanmaları için onların morallerini yükseltmiştir; emperyalizme direniş hareketini körüklemiştir... Bu zafer, savaşan tüm halkların kurtuluşlarında yalnızca Sovyet Rusya’nın gerçek ortakları olduğunu teyit etmelerini sağlayacaktır” (1924: 1/36-38).

Giray Fidan (2019: 11-13), Gao Junyu’nün aynı dergide 1924’te çıkan başka bir yazısında ise Türklerin emperyalizmden kurtulma umudu taşıdıklarını; bunun da zayıf/ezilen uluslar için bir ışık olduğunu; Türk ordusunun İngilizleri başarısız kılarak politik gücünü etkilediğini; ezilen ulusların hepsinin Sovyet Rusya’nın dostları olduğunu ifade ettiğini ve Avrupa savaşının ezilen ulusları birleştirdiğini; Türk zaferinin kutlanması gerektiğini yazdığından ve bu anlamda örnek olarak gösterdiğini iletmiştir.

Dergide ayrıca Cai Hesin, Lozan Konferansı'nda Türkiye'nin durumu ile ilgili kaleme aldığı “Lozan'da Türkiye'nin Tek Destekçisi洛桑会议中土耳其民族惟一的帮助者” başlıklı 1922 yılında çıkan yazısında emperyalist güçlerin Türkiye planlarından ve çıkar çatışmalarından bahsetmiş ve Rusya'yı ise Türkiye'nin destekçisi olarak şu cümleler ile öne çıkarmıştır:

“...Fransa, Amerika ve Japonya emperyalizmin güçlü hırsızları arasındadır, onların aldıkları nefesin bile İngiliz emperyalizmi ile iç içe bağlantılı olduğu düşünülürse Türkiye'ye yardım etmeyecekleri açıktır. Keza, özünde tüm emperyalist ülkeler, Türkiye'nin ulusal kurtuluş hareketini bastırmak istemektedir. Bu nedenle Lozan Konferansı'nda Türk milletinin tek destekçisi Sovyet Rusya'dır. Rusya, Türk milletinin bağımsızlığını ve özgürlüğünü desteklemekte ısrarcı olmuş ve Türkiye'nin boğazlar üzerindeki egemenliğinin tamamen iadesini şiddetle savunmuştur” (Cai, 1924: 1/109).

Çin komünist kanadın 1920'nin ilk yarısında Türk Kurtuluş Savaşı'nı desteklemekte ve takip etmekte olduğu söylenebilir. Komünist kanat üyelerinin, Türkiye örneğini vurguladıkları, başarılarını kutlamanın yanında Türkiye'yi “zayıf ve güçsüz” uluslara umut olmuş bir örnek olarak gösterdikleri görülmektedir. Bu doğrultuda, komünist kanat Çinli aydınlarının gözünde “Türkiye algısının” kader ortaklığı kavramından örnek alınması gereken bir konuma doğru yükseldiği düşünülebilir. Yazarların diğer bir vurgusunun da Sovyet Rusya ile iş birliği üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Türkiye örneği bu noktada, Çin'de Sovyet Rusya'nın etki alanını genişletmek ve bir kurtarıcı olarak onları hedef göstermek amacına da hizmet etmiştir denilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, milliyetçi kanada mensup önemli Çinli diplomatların Türkiye seyahat notları ise farklı bir perspektif sunmaktadır. 1923-1930 yılları arası, Hu Shiqing, Shi Zhaoji ve Hu Hanmin'in birbiri ardına yaptıkları seyahatlerde Türk bürokratları ile yaptıkları görüşmeler ve sordukları sorular ile He Yaozu'nun Türk ulus-inşası sürecini Sun Yatsen'in Üç Halk Prensibi ile karşılaştırdığı yazısı, Guomindang hükümeti destekçisi aydınların Türkiye algısını netleştirmektedir denilebilir. Bu anlamda yazılar, Çin milliyetçi-komünist ayrışmasında Türkiye'nin yerini anlamak açısından önemlidir.

Hu Shiqing, Türkiye günlüğünde gezdiği şehirleri tasvir ederken tarihçelerini de kaleme almıştır. Yazısında, her yeni indiği limanda birkaç kez karakola gidip izin alması gerektiğinden sık sık bahseder ki ülkesi ile Türkiye'yi bu anlamda kıyaslamış, ülkesinde yabancıların elini kolunu sallayarak gezebiliyor olmasından utanç duyduğunu belirtmiştir. Gözlemleri sırasında: Türklerin milliyetçi politikalarından etkilendiğini; Çin topraklarında yabancılara verilmiş ayrıcalıkların ülkesi için utanç kaynağı olduğunu ifade etmiştir. Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde Malatya Milletvekili Albay Mahmud Nedim Bey ile iki görüşme yapan Hu, milletvekilimize: halifelik, dış politika, bütçe ile alakalı sorular yöneltmiştir. İlk görüşmede, Müslümanları yeniden tek vücut yapacak bir organizasyonun kurulma olasılığını soran Hu'ya cevaben Nedim Bey: bunun mümkün olmadığını; halifelik devrinin kapandığını belirtmiştir. Çin-Rusya meselesi, Çin'deki Müslümanların durumlarının da konuşulduğu görüşme sonrası ikinci bir görüşme daha ayarlanmış, üç soru sorulmuştur: 1. Türk ulusal bütçesinin ana hatları; 2. Türkiye'deki toprak mülkiyeti sistemini, toprak ağalarının olup olmadığı; 3. Türk hükümetinin tarımı destek amaçlı bir politikası olup olmadığı. Nedim Bey sorulardan yalnızca ikisine cevap vermiştir. Nedim bey: Tarımsal arazilerin genel olarak küçük ölçekli olduğunu, büyük olanların ise ağalara ait olduğunu; tarımsal üretimi arttırmak içinse makine ithali gerektiğini söylemiştir (1933[1924]: 2/544-558). Hu'nun sorularından Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına ilgi gösterdiği görülmektedir. Çin Cumhuriyeti'nde var olan bozuk vergi, maliye, para sistemi, modern tarıma geçişte yaşanan sıkıntılar (Fairbank-Twitchett, 1983: 12/720), Hu'nun Türkiye ekonomik durumu ve kalkınmasına gösterdiği ilginin sebebi olarak görülebilir ki bu doğrultuda, kendi sistemlerini düzene sokmak için bir örnek arayışında olduğu da anlaşılmaktadır. Müslümanlar ve halifelikle alakalı sorular ise Osmanlı'nın son döneminde izlediği “Panislamizm” (Toros, 1982: 309) politikasının devam ettirilip ettirilmeyeceğini merak etmesine ve ülkesindeki Müslümanlarla alakalı Türkiye tarafından izlenecek politikaları ve etkilerini öngörmeye çalışmasına bağlanabilir.

Hu'nun günlüğüne yazdığı: "Kemal buradan Sultan'lığı iki kez kaldırmış; halifeliği ve saltanatı kaldırmıştır. Dış güçlerle yapılan antlaşmayı reddetmiş, Yunan'ı yenerek Avrupa'daki üç bölgeyi yeniden topraklarına katmış; Çanakkale Boğazi'ni dış güçlerin kontrolüne bırakmamıştır. İngiliz ve diğer yabancı orduları İstanbul'dan çıkarmış; "demir kabine" lakabına sahip İngiliz kabinesine korku salmış; birliklerini Ankara'da konuşlandırmıştır" (1933[1924]: 2/559-560) ifadeleri ise Atatürk'e hayranlığını göstermektedir denilebilir.

1925 yılına gelindiğinde Türkiye'nin ilk Çin büyükelçisi General He Yaozu贺耀祖(1889-1961)'nun, "Dışişleri Dergisi外部周刊"nde Türk-Çin ulus-inşasına değinen bir yazısı yayımlanır. Türkiye'nin yabancı saldırganlığına karşı koyabilmesinin ardında yatan nedeni "güçlü ulusal idealler" olarak vurgulayan He, Türk ulusunun "özüne dönmeyi" seçerek savaşı kazandığını ifade etmiştir. Başkent'in Ankara'ya taşınma sebeplerinden biri olarak gösterdiği "millî benliğe dönme ihtiyacının gücünü", mübadelenin başlaması sonrası Türklerin ülkeye her şeylerini geride bırakıp gelerek ispatladıklarını düşünmektedir. He'ya göre bu durum, "millî kültürün" savunulması anlamında büyük bir başarıdır. Milliyetçiliğin bu kadar güçlü olduğu bir ülkede komünizmin tutunmasının hayal olduğunu ifade eden He, Türk-Rus ittifakının, Rusya'nın güney kesimlerini güvence altına almak amaçlı yapıldığının altını çizer. Türkiye'nin komünizm-faşizm arasında denge kurduğunu; milliyetçiliğin tanımını ise ülkede yaşayan tüm insanlara uyarlayarak genişlettiklerini ifade eden He, Çin'de ise milliyetçiliğin bulunmadığını belirterek bir kıyaslamaya girer. Türkiye'nin anayasasını, kuvvetler ayrılığı sistemini (yasama, yürütme, yargı) başarılı biçimde işlerliğe kavuşturmasının "model" alınabileceğini; iki ülke arasındaki benzerliklerden faydalanılması gerektiğini söyler. Düzeni sağlayıp ekonomiyi düzeltmeye yönelen Türkiye'nin, tarımla ülkeyi kalkındırdığını, maliyeyi organize ederek ihracatı desteklediğini, millî bir ekonomi modeli oluşturduğunu, yabancı müdahalesini sınırlayarak yüksek gümrük ve kota sistemini getirdiklerini, yerli ürünü teşvik ettiklerini, bu minvalde, sanayinin güçlenmesini sağladıklarını anlatmıştır. Ulusal ekonomiyi geliştiren politikalarla halkın refahını arttıran hükûmetin, Türkiye'de komünizmin gelişmesine de ket vurduğunu belirtmiş; hükûmetinin tüm politikalarının Sun Yat-sen'in "Üç Halk Prensi" ile açıklanabileceğini; Sun Yat-sen'in teorisinin "Türkiye örneği" üzerinde kanıtlandığını yazmıştır (Fidan, 2019: 88-99). Bu anlamda, He Yaozu'nun da hem milliyetçilik hem de Çin'in ekonomik, tarımsal ve idari sorunlarına cevap anlamlarında Türkiye'yi örnek gösterdiği görülmektedir.

Aynı yıl Türkiye'ye gelen Çin Cumhuriyeti'nin ilk Amerika Büyükelçisi Shi Zhaoji ise "kapitülasyonlar" hakkındaki görüşleri ve sert tutumu ile tanınır. Diplomatın, 1928'de yayımlanan Türkiye notları, 20. yy'ın ilk çeyreğinde Çinli milliyetçilerin Türkiye algısını netleştirmektedir. Shi, Çin-Türkiye ikilisinin kıyaslanabileceği noktaları belirlemenin önemli olduğunu ve Türklerin sorunlarla başa çıkma yöntemlerinin Çin için bir ayna olabileceğini belirtmiştir. Türklerin yabancıların ülkeye girip karmaşa çıkarmalarını engellediğini; yabancıların pasaportlarıyla yalnızca İstanbul'da, on beş gün kalma izni olduğunu; diğer şehirlere geçişlerin ve süre uzatımının sadece polise başvurup izin alarak yapıldığını; tedbirin, Türk iç işlerine yabancıların müdahil olmasını engellediğini; sorun çıkaran yabancıların derhal sınır dışı edildiklerini anlatır. Türklerin dirayeti sayesinde üç yıl gibi kısa bir sürede yüzlerce yıllık sorunları bertaraf ederek kapitülasyonları kaldırmalarına gıptayla bakan Shi, emperyalistlerin iki ülkeye de kapitülasyonlarla alakalı aynı argümanları sunduklarını belirtmiştir. Kapitülasyonların kaldırılmasının ardından Türk ekonomisi, sanayisi, toplum yapısının düzeldiğini bildiren Shi, "Türkiye örneği" üzerinden, reformları ve ülkelerin gelişimini engelleyen sorunun "kapitülasyonlar" olduğunu savunmaktadır. Türkiye'de halk-hükûmet birliğinin, Çin için referans noktası olabileceğinin vurgulayan diplomat, iki ülkenin koşulları aynı olmadığı için çözümlerinin de aynı olamayacağını, ancak incelemelerle Çin yapısına uygun çözümler türetilebileceğini ifade etmiştir (Fidan, 2019: 53-60).

Çin Cumhuriyeti'nin önemli politikacılarından olan Hu Hanmin'in 1928 Türkiye yolculuğu sonrası kaleme alınan birkaç yazısı ise Türkiye algısının 1930'lara doğru yeniden değişmeye başladığını göstermektedir. Gazetecilere verdiği cevaplardan derlenen, "Hu Hanmin Türkiye'nin Yakın Dönemdeki Durumunu Anlatıyor" yazısı içinde Türk halkının hükûmete itaatinden, dış güçlere karşı tek vücut olabilme yetisinden övgü ile bahseden Hu, şapka devriminin

uygulanma hızını buna bağlamıştır. Türk Milliyetçi Partisi'nin güçlü konumunu, ülkenin milliyetçilik ilkesi üzerine kurulduğunu vurgular. Komünistlerin Türk devriminden sonra dışlanmalarının merkezî otoritede neden bir etki yapmadığına dair sorulan soruya ise Türk milliyetçiliğinin çok güçlü olduğu ve Türkiye henüz sanayileşmemiş olduğu için etkinin sınırlı olduğu cevabını verir. Hu Hanmin tarafından Adana Milletvekili İsmail Safa ile ve sonrasında yaptığı görüşmelere dair yazılar ise 1930'da yayımlanmıştır. Hu, milletvekilimize: din, milliyetçilik, halkın hak ve özgürlükleri ile refahı üzerine sorular sormuş; bu anlamda o da Sun Yat-sen'in üç prensibine vurgu yapmıştır. “Milliyetçilik, İslam inancının yerini alabilir mi? Halkın medeni hak ve yaşam koşullarına önem gösterilmemektedir. Gelecekte bu alanlara yoğunlaşacak mısınız?” sorularına, vekilimiz: dinî ideolojiyi istemediklerini; halkın hak, özgürlük ve refahı sorunlarının ise kademe kademe çözülebileceğini; üretime başlama için planlama yaptıklarını; yabancılar tarafından açılan işletmelerde Türk personel çalıştırılmasının zorunlu kılınarak istihdam sağlanmasına önem gösterdiklerini belirtmiştir. Hu, İsmet Paşa ile yaptığı bir görüşmeyi de aktarmış; Lozan Konferansı sırasında elde edilen diplomatik başarı üzerine konuşmuştur. Paşa, başarının diplomatik olmadığını; ulusun tek yürek hâlde yeniden savaşa hazır oluşunun, başarının asıl sebebi olduğunu ifade etmiştir. Türk hükûmetinin özelliklerine de değinen Hu, hükûmetin karakterini: eğitim yaygınlaştırma politikası ile halkın eğitim düzeyini modern seviyeye çekme çalışmaları, maliyeyi tek noktada toplayarak yolsuzlukları engelleme çalışmaları, idarenin birleştirilerek tek komutada toplamış olması üzerinden değerlendirmiş; Çin'de de acilen halkın kanunlara koşulsuz uymasını sağlayacak politikalar belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir (Hu, 2014: 283-286).

Milliyetçilik perspektifinden Guomindang taraftarlarının görüşleri incelendiğinde, Türkiye'nin kuruluşunun ve devrimlerinin hızına gıpta ile baktıkları görülmektedir. Türklerin tek vücut olma kabiliyeti takdir toplamış; halkın hükûmete sorgusuz itaati ilgilerini çekmiştir. Türk milliyetçiliğinin sağlam temelleriyle komünizmin ülkede yerleşmesinin önüne geçtiği düşüncesinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Laiklik konusu üzerinde özellikle duran milliyetçi kanat, Türk toplumunda milliyetçiliğin dinin yerini alacağı düşüncesine odaklanmıştır denilebilir. Sun Yat-sen'in Üç Prensibi üzerinden Atatürk'ün devrimleri ile paralellik kurma çabasında olan Cumhuriyetçiler, yaptıkları görüşmelerden tatmin olmuş görünmektedir. Türklerin yabancıların ülke içinde hareketlerini kısıtlayıcı kanunlarının, örnek alınması gereken unsurlar olarak saptadıkları; yapılan reformlar ve izlenen yolun örnek olarak kullanılmasını düşündükleri söylenebilir. Çin'deki politik fikirlerin deneme sahası olarak görülen Türkiye, bu noktadan sonra “bire bir taklit” edilmesi yahut edilmemesi gereken “örnek” statüsünden çıkmış; izlenecek yol anlamında, Çinli cumhuriyetçiler için bir “referans noktası” konumuna yükselmiştir denilebilir.

Çin Komünist Parti liderlerinden Qu Qiubai瞿秋白(1899-1935) ise kaleme aldığı, kültürel reformların yürütücüsü “Xinqing Nian新青年(1915-1926) dergisinde 1924'de yayımlanan “Milliyetçi Devrimin Türkiye'si国民革命之土耳其” isimli yazısında, Türk devrimlerini eleştirmiştir. Qu Qiubai (1924: 42-50), Cumhuriyet kurulduktan sonra parti üyelerinin sosyal devlet, halkın geçim ilkesi gibi önemli unsurları görmezden gelerek tümüyle kapitalizme kaydıklarını ifade etmiş; Türk devrim hareketinin komünizm ve sol görüşten menfaatleri doğrultusunda faydalanıp onları bir köşeye attığına değinmiştir. Hükûmet rejiminin diktaya kaydığını Türkçülük, İslamcılık ilkelere tekrar dönüldüğünü; burjuvazinin ele geçirdiği yönetimin yeniden yüksek zümrenin eline geçtiğini; işçi sınıfının destek görmediğini yazmıştır.

1920'lerin ortalarında özellikle komünist kanatta farklı görüşler belirmeye başlar; “Türkiye algısı” yeniden şekil değiştirmektedir. Liu Keshu柳克述(1904-1987) ise 1926'da kaleme aldığı “Yeni Türkiye新土耳其” isimli kitabında, Osmanlı-Türk modernleşme tarihini ve modern topluma dönüşme sürecini ele almaktadır. Çin-Türkiye ikilisinin modernleşme çağında yaşadıkları tecrübelerin birbirlerine faydası olacağına inanan Liu, eseriyle “Çin toplumunu uyarmak ve uyandırmak” istediğini ifade etmiştir. Kitapta Çin'in modernleşme yolculuğunda ki Batılılaşma ve modernleşmeyi eşanlamlı kullanan Liu'nun bağımsızlıkla beraber güçlü, zengin olma amaçlarını vurguladığı görülmektedir. Türklerin “geleneksel ve İslamcı geçmişinden” kendini sıyırmasını övgülerle anlatan Liu (1926: 330-360)'ya göre, İslam her daim tepkisel bir güç

konumundadır; Kemal'in laik devlet düzeni kurgusu ise İslam'ı ülkeden sürmek anlamına gelmektedir. Liu'nun kitapta bu anlamda Türkiye'yi, 1920'lerde dünya medeniyet seviyesine erişmesi bağlamında kutladığı; Osmanlı'yı yerdığı; Türkiye modelini takip etmeyi salık verdiği görülmektedir. Kitapta, Osmanlı'nın reform çalışmalarını emperyalizmin aracı gördüğü; halka inmedikleri için eleştirildikleri; ulusun güvenini kazanan Kemal'in devrimlerinin ise halktan geldiği ve İstanbul menşeli yüksek zümreden çıkan Jön Türk Devrimi'ne nazaran orta ve alt zümreleri kucakladığı düşünüldüğünden tasvip gördüğü ifade edilmiştir. Liu'ya göre, liderlerin görevi onlara göre halkın iradesini canlandırmak olmalıdır ki Kemal ve silah arkadaşlarının Türkiye'de yaptığı da budur (Liu, 1926: 263-265, 353-356).

"The China Times 时事新报"ın başyazarı komünist Kanada yakın Cheng Chengbo程中行(1903-1990)'nun tarihçi Arnold J. Toynbee'den çevirisini ve editörlüğünü üstlendiği 1928 basımı "Türk Devrim Tarihi 土耳其革命史" başlıklı kitaba eklediği "Önsöz" bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan devrimler ile alakalı şunları yazmıştır: Çinliler son birkaç yılda, Türk devriminin başarı sağladığını; ancak bu başarının devam ettirilemediğinin farkına vardılar. Bu sebeple Çin halkı, ülkemizin devriminin de başarısız olacağı; başarının tam anlamıyla paylaşamayacağı endişesine kapıldılar. Bu kitabın amacı, Türk devriminin tarihini ortaya koymak; onu okuyan halkımızı bilinçlendirmektir (Zan, 2022: 27, Cheng, 1928'den).

Komünist Kanada'nın 1920'lerin orta ve sonlarına doğru yazdıkları yazılardan "Türkiye algısının" bir değişim geçirmekte olduğu, 1920'lerin başındaki iyi örnek konumunu 30'lara doğru yavaş yavaş kaybetmeye başladığı fark edilmektedir. Komünizmin Çin'de güç kazanırken Türkiye'de güç kaybediyor olması, Çin topraklarındaki Türkiye algısının komünist kanat içinde bir fikir ayrılığına yol açtığını ortaya sermiştir. Bir taraftan Türk devrimlerinin gücünü örnek almak isteyen ve bu doğrultuda onları öven bir yaklaşım ortaya çıkarken diğer bir taraftan Türk hükümetinin sol Kanada bastıran tutumunu eleştiren sesler yükselmeye başlamıştır. Türkiye'de halkın ezilmeye devam ettiğini savunanlar, Sovyet Rusya ile Türkiye arasında yaşanan uzaklaşmanın etkilerini ve Türk komünistlerinin baskı altında olmalarını, Cumhuriyetçilere karşıt görüş olarak sunmaya başlamıştır. Uzaklaşmanın, Rusların Çin'e yakınlaşmasının da önüne geçebileceği düşüncesi, komünist kanatta hâkimdir. Ancak gözden kaçırdıkları asıl husus, Li Jiabai, Liang Qichao, Shi Zhaoji'nin de bahsettikleri, Türk-Çin toplum yapılarındaki farklılıkların gözden kaçırılmaması noktasıdır denilebilir. Nüfus, sanayileşme, askeriye, Batılı devletlere uzaklık benzeri etmenlerin hepsi, bir ulusun ideolojilere verdiği yanıtları değiştiren şeylerdir. Bu anlamda: tarım toplumu olan, Kurtuluş Savaşı sonrası nüfusu Çin'in yaklaşık otuzda biri olan, tarihi boyunca savaşçı-asker yetiştirmiş Türklerin; son yüzyılda sanayileşmiş, binlerce yıldır ticaret ile ilgilenmiş, tarihi boyunca savaşmaktan ziyade politik anlaşmalar yapmayı tercih etmiş, himaye sistemi üzerinden idare edilen Çin toplumu ile komünizm ve milliyetçiliğe verdikleri cevabın aynı olması beklenmemelidir.

Sonuç

Bu çalışmada, 1908-1930 yılları arası incelenen yazılarda: reformcu Kang Youwei'in "ortak kader"e vurgu yaptığı; devrimci Sun Yat-sen'in Jön Türkler Devrimi'ni "model" olarak devrim yapılması gerektiğini savunduğu; milliyetçi Kanada mensup Hu Shiqing, Shi Zhaoji ve Hu Hanmin'in Türk Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin başarısına, milliyetçi felsefesine ve devrimlerde askeriyenin rolü konularına odaklandıkları; komünist Kanada mensup Cai Hesun, Gao Junyu'nün ise Türklerin Batı kiskacından kurtuluşuna odaklandıkları ve Türk-Rus ortaklığının altını çizdikleri görülmüştür.

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası Çin topraklarında hem anayasal monarşi hem de devrim taraftarları tarafından Jön Türk devriminin "kendi ideolojilerini" desteklemek adına kullanıldığı görülmektedir. Anayasal monarşi taraftarları, Türk anayasası ve parlamentosunun benzerinin Çin'de ne şekilde hayata geçirebileceğini düşünürken devrim taraftarları ise, askeriyenin devrimdeki etkisine odaklanmıştır. İki kanat arası gazetelerde yaşanan atışmalarda: anayasal monarşi taraftarları, devrim yapmanın ülkeyi böyleceğine dair endişelerini dile getirmiş; devrim

tarafkarları ise anayasayı ilanı sonrası Türkiye’de yaşananları örnek göstermiş; Batılı devletlerin, yeni bir düzen kurulmasının ardından ülkeden güçlerini çekeceklerini savunmuştur. II. Meşrutiyet sonrası Kang Youwei (1908), bilinçsizce yapılan anayasa ilanının ve taklit modernliğin Osmanlı’yı çöküşe sürükleyeceğini düşünmesine rağmen, Jön Türk modelinin taklit edilmesini salık vermiş; Çin’de anayasa ilanı için askerî müdahaleyi dahi göz önünde bulundurmuştur. Devrimci kanat da Xinhai Devrimi öncesi askeriyenin kullanılması gerektiğini savunmaya başlamış; hatta devrimde askerî yardım almıştır. Bu doğrultuda, Çinli aydınlar arasında “Türkiye algısının” 20. yy’ın başlarında kötü örnekten iyi örneğe kaymaya başladığı ve hatta taklit edildiği söylenebilir.

1920’lerde Kurtuluş Savaşı ve ardından kurulan Cumhuriyet rejiminin ise Çin topraklarında heyecan yarattığı; Xinhai Devrimi ile kendi sorunlarını çözememiş olan Çin aydınlarının, kapitülasyonlar, ulus-inşası, sanayileşme, ekonomi, eğitilmiş insan sorunu gibi geç modernleşen ülkelerde olan temel sorunlara hızla bulunan çözümleri takip ettikleri; Çin’e uygulanabilirliklerini sorguladıkları görülmüştür. Sorgulamanın başlaması, taklit evresinden çıkıldığını; Türk modernleşmesinin, Çinlileştirilmeye başladığını anlatmaktadır. Dönemde Çin’de var olan milliyetçi-komünist kanatların her ikisinin de, aynı önceki dönemde anayasal monarşi ve devrim taraftarlarında görüldüğü üzere, Türkiye’yi rol model olarak kullanma konusunda ısrarcı oldukları tespit edilmiştir. Milliyetçiler, Türk toplumunun bağımsızlık mücadelesindeki dirayetini, tek vücut olma kabiliyetini, yönetici kesimin politik gücünü feyz alırken; komünistler, kazanılan zaferde Türk-Sovyet Rusya iş birliğinin etkisini örnek almaktadır. 1930’lara doğru Çin’de komünist kanat güçlenirken “Türkiye algısı” bir değişim daha geçirmiş, Çinlileştirilebilecek bir referans noktasından tekrar eleştirilen bir örneğe dönüşmüştür. Bu son dönüşümde Türkiye’de komünizmin güç kaybetmesinin etkili olduğu ifade edilebilir.

Bu araştırmada 1908-1930 yılları arası Çinli reformcu, devrimci, milliyetçi ve komünist aydınların değişen “Türkiye algısı” incelenmiş; kötü rol modelden taklit edilmesi gereken iyi bir örneğe, taklit edilen örnekten uyarlanması gereken bir referans noktasına ve son olarak da komünist kanat arasında eleştirilere maruz kalan kötü bir örneğe doğru değişim geçirdiği saptanmıştır. Çıkarılan sonuç, Çin aydınlarının karşıt görüşlü olup olmadıkları fark etmeksizin, dönem tarihi içinde, Osmanlı-Türkiye örneğini kendi çıkar ve ideolojileri doğrultusunda kullanma eğiliminde olduklarıdır.

KAYNAKLAR

- “Amerikan Araştırmacı Li Jiabai Beyefendinin Konuşması美儒李佳白先生讲义”. (1903). *Shen Bao 申报* (26.05.1903).
- CAI, H. (1924). “Lozan Konferansı ve Türkiye 洛桑会议与土耳其”, *Xiangdao Dergisi (1-50. Sayı) 向导期刊 (第一期至第五十期)* C.1, 128-131; 133-135. Beijing: Renmin Chubanshe人民出版社, <https://cadal.edu.cn/cardpage/bookCardPage?ssno=07089792&source=card> (Erişim tarihi: 20.01.2023)
- CAI, H. (1924). “Lozan’da Türkiye’nin Tek Destekçisi 洛桑会议中土耳其民族唯一的帮助者”, *Xiangdao Dergisi (1-50. Sayı) 向导期刊 (第一期至第五十期)* C.1, 108-109. Beijing: Renmin Chubanshe人民出版社, <https://cadal.edu.cn/cardpage/bookCardPage?ssno=07089792&source=card> (Erişim tarihi: 13.01.2023)
- CAI, H. (1924). “Türk Milliyetçi Partisi’nin Zaferini Kutlarız! 祝土耳其国民党的胜利!”. *Xiangdao Dergisi (1-50. Sayı) 向导期刊第一集 (第一期至第五十期)* C.1, 34-36. Beijing: Renmin Chubanshe人民出版社, <https://cadal.edu.cn/cardpage/bookCardPage?ssno=07089792&source=card> (Erişim tarihi: 11.01.2023)
- CHEN, P. (2018). “Modern Dönem Çinlilerin Türkiye Algısını Yeniden İncelemek 近代中国人土耳其观的再认识”. *Modern Dönem Tarih Araştırmaları 近代史研究*, (1), 55-72.

- FAIRBANK, J.K. (ed.) (1978). *The Cambridge History of China, Late Qing, 1800-1911, Part I* C.10. Cambridge: Cambridge University Press.
- FAIRBANK, J.K. and TWITCHETT, D.C. (Der.) (1983). *The Cambridge History of China, Republican China, 1912-1949 (Part 1)* C.12. Cambridge/Newyork: Cambridge University Press.
- FİDAN, G. (2013). *Çin'den Görünen Osmanlı: Çinli Düşünür Kang Youwei'in Türk Seyahatnamesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- FİDAN, G. (2016). "The Turk Travelogue: Kang Youwei's Journey to the Ottoman Empire". *Bilig*, 76, 227-242.
- FİDAN, G. (2019). *Cumhuriyet'in Çinli Misafirleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- GAO, J. (1924). "Türk Ordusunun Kazandığı Zaferin Uluslararası Değeri 土耳其国民军胜利的国际价值", *Xiangdao Dergisi (1-50. Sayı) 向导期刊 (第一期至第五十期)* C.1, 36-39. Renmin Chubanshe 人民出版社, <https://cadal.edu.cn/cardpage/bookCardPage?ssno=07089792&source=card> (Erişim tarihi: 15.01.2023)
- HANİOĞLU, M.Ş. (1995). *The Young Turks in Opposition*. New York: Oxford University Press.
- HU, H. (2014). *Çin Modern Düşünürleri Koleksiyonu - Hu Hanmin Cildi 中国近代思想家文库·胡汉民卷*. Beijing: Renmin Daxue Chubanshe 人民出版社.
- HU, S. (1933[1924]). *38 Ülkeye Seyahat Notları 三十八国游记* C.2. Shanghai: Kai feng kai ming yin shua ju dai yin 开封开明印刷局代印. <https://taiwanebook.ncl.edu.tw/en/book/NCL-9900010189/reader> (Erişim tarihi: 05.01.2023).
- KALKAN, Ç. M. (2022). *Erken Modern ve Modern Dönemde (1644-1911) Çin'de Bilimsel Metin Çevirilerinin Gelişimi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- KANG, Y. (1995). *Çeşitli Ülkeler Seyahatnameleri 列国游记*. Shanghai: Renmin Chubanshe 人民出版社.
- KANG, Y. (2006) *Kang Youwei Bütün Eserleri 康有为全集* C.8. Beijing: Renmin Daxue Chubanshe 人民出版社.
- LİANG, Q. (1989). "Bölünme Tehlikesi Örnekleri 瓜分危之案". *Yin Bingshi Koleksiyonu 饮冰室合集* C.4, 29. Beijing: Zhonghua Shuju 中华书局. <https://cadal.edu.cn/cardpage/bookCardPage?ssno=09003702&source=card> (Erişim tarihi: 10.12.2022).
- LİU, K. (1926). *Yeni Türkiye 新土耳其*. Beijing: Commercial Press 商务印书馆. <http://cadal.edu.cn/cardpage/bookCardPage?ssno=H8308042&source=hj> (Erişim tarihi: 20.12.2022)
- QU, Q. (1924). "Milliyetçi Devrimin Türkiye'si 国民革命之土耳其". *Yeni Gençlik 新青年*, (4), 42-56. <https://archive.org/details/xinqingnian-1924.12.20/mode/2up> (Erişim tarihi: 17.12.2022).
- SCHELL, O. and ESHERICK, J. (1972). *Modern China: The Making of a New Society, From 1839 to The Present*. New York: Random House Incorporated.
- "Son Zamanlarda Türk Devriminin Gerçek Durumu 最近土耳其革命之真相". (1909). *Doğu Dergisi - Muhtelif Yazılar 东方杂志·杂俎*, C.6, (7), 173-179.
- SUN, Z. (1981). *Sun Zhongshan Bütün Eserleri 孙中山全集* C.1. Beijing: Zhonghua Shuju 中华书局.
- ŞAŞMAZ, A.Y. (2022). *Modernleşme Çağında Çin'de Çeviri Edimi: Kurgusal Metinler ve Dil Politikaları (1895-1927)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- TOROS, T. (1982). "Çin'e giden Nasihat Heyeti". *Yakın Tarihimiz*, (20), 307-309.
- "Türk Padişah Abdülhamid'in Tahttan İndirildiği Dönemki Koşullar 记土皇哈美退位时之情况". (1908). *Doğu Dergisi - Muhtelif Yazılar 东方杂志·杂俎*, C. 6, (7), 166-171.
- "Türkiye'deki Hükümet Darbesinin Güncesi 土耳其政变日记". (1909). *Doğu Dergisi - Muhtelif Yazılar 东方杂志·杂俎*, C. 6, (8), 130-139.
- "Türkiye'nin Anayasallaştırıldıktan Sonraki Büyük Sevinci 土耳其立宪后之大快乐". (1908). *Shenbao 申报*, (201), 10.

- WENQIAN, Z. (2019). *The Turks are the Most Similar to Us: Chinese Intellectuals' Conceptions of the Ottoman Movements*. Yayınlanmamış doktora tezi, Central European University.
- WU, W. (2011). *Modern Dönem Çin'in Türkiye Algısı (1842-1930) 近代中国人的土耳其观 (1842- 1930)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pekin Üniversitesi.
- XIONG, Z. (2002). "Xinhai Orduları Hakkında Kısa bir Tartışma 浅议辛亥革命之新军", *Zhou Wenshi Cong Kan 州文史丛刊*, C. 1, (1), 18-21, <http://www.xhgmw.com/m/view.php?aid=6120&pageno=3> (Erişim tarihi: 10.01.2023).
- ZAN, T. (2022). "Çin-Türkiye Arasındaki Manevi Bağ: Tarih ve İmgelem". *Asya Araştırmaları Dergisi* (Çev. Aylin Yılmaz Şaşmaz-Çile Maden Kalkan). C.6, (1), 17-40.
- ZÜRCHER, E.J. (2019). "The Young Turk Revolution: Comparisons and Connections". *Middle Eastern Studies*, C. 55, (4), 481-498.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.